

УДК 94/ 477.4 (438) 6

Ольга Білобровець

ПОЛЬСЬКИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ РУХ У БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ПОЛЬЩІ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У 1913–1914 РР.

Напередодні Першої світової війни активізувався рух за відновлення незалежності Польщі, що поширився в польському студентському середовищі Правобережної України. Організації "Унія незалежності" та кийвський гурток "Філареція" об'єднали патріотично налаштованих молодих поляків, що ставили своїм завданням проведення просвітницької діяльності та підготовку до збройного повстання. Ці ідеї знайшли поширення в студентському молодіжному, робітничому середовищі та серед інтелігенції.

Ключові слова: польський національно-визвольний рух, "Унія незалежності", "Філареція", Правобережна Україна, студентство.

Напередодні Першої світової війни в польському молодіжному середовищі в Україні активізувався рух за відновлення незалежності Польщі. Дослідженнями польського громадсько-політичного життя на Правобережній Україні займалися як українські, так і польські історики, зокрема, О. Поліщук, Х. Герговська, С. Янковський, Г. Яблонський [1–2]. Однак, цілісного уявлення про польський суспільний рух на Правобережжі напередодні Першої світової війни немає.

Ця стаття ставить завданням з'ясувати роль і значення руху польської молоді за державну незалежність, дослідити умови і обставини його виникнення, форми і методи діяльності.

Багато керівників польського національно-визвольного руху вважали, що зручний момент для встановлення незалежності Польщі не був використаний у 1905 р. під час внутрішньої розрухи у Російській імперії через недостатню матеріальну підготовку (фінанси, зброя, бойовики) і спрямували свою енергію на розв'язання цих проблем [2, с. 188]. Сильний поштовх рухові за незалежність Польщі дав Закопанський з'їзд у Галичині, що відбувся влітку 1912 р. Після нього розпочався громадський рух, який охопив усі місцевості з польським населенням. Участь у русі приймали усі політичні партії, буржуазні рухи і гуртки. Робота була перенесена в Росію. Особливу активність виявила польська молодь вузів, організовуючи гуртки, які приєдналися до поширеного в Австрії руху за незалежність або "філарецького".

Після Закопанського з'їзду відбулося ще 4 окремих з'їзди: у Кракові, Лондоні, Парижі та Цюриху. На Цюрихському з'їзді в грудні 1912 р. ухвалено об'єднати усі гуртки в один союз "Унія незалежності". У цей же час у привіслинському краї та Правобережній Україні поширена відозва, у якій вказувалось, що "утворилась Тимчасова комісія, яка координуватиме та контролюватиме всі підготовчі дії, спрямовані на створення організованої збройної сили в Польщі і зібрання коштів, необхідних для її розвитку. Всі об'єднані під керівництвом Тимчасової комісії організації вважали збройну боротьбу на початку війни між Австрією і Росією єдиною можливою метою збройної організації польського народу. Поки Австро-Угорщина буде боротися в інтересах своєї державності проти Росії, вона могла б бути союзником поляків, як вважали члени організації" [3, арк. 95].

"Унія незалежності" згурпувала навколо себе елементи, які за своїм світоглядом або симпатіями належали до Польської соціалістичної партії (далі – ППС), колишньої революційної фракції. Її девізом став вираз – "Вільна людина у вільній Польщі" [4, арк. 144]. "Унія незалежності" виникла як опозиція у "Союзі товариств польської прогресивної молоді за кордоном" і остаточно відокремилася після з'їзду союзу в Женеві, коли прийнята не тільки резолюція про соціалізацію союзу, але й проти незалежності Польщі. У той же час росло незадоволення у рядах народово-демократичної (далі – НД) молоді, викликане "угодовою" політикою польського кола у Державній Думі.

Коли "Союзом товариств польської прогресивної молоді за кордоном", й керівниками НД на чолі з Р. Дмовським вирішено припинити бойкот російської школи у привіслинському краї, то це остаточно роз'єднало польську молодь, що виховувалася у польських школах і стала патріотами цієї школи. "Унія незалежної молоді" об'єднала не тільки прихильників ППС – колишньої революційної фракції, але й різних опозиціонерів з НД і просто націоналістично налаштовану молодь. Організація "З'єднане" ("Zjednoczenie") ставала усе сильніше в опозицію до НД і схилилася у напрямку "Фронди". "Унія незалежності" знаходилася під тиском з двох боків: з лівого флангу тиск створював "Соціалістичний зв'язок" (Związek socjalistyczny), якому "Унія незалежності" протиставляла гасла "незалежності Польщі", "бойкот російської школи" і "військову підготовку", а з іншого боку, організації "З'єднане", яка мала такі ж лозунги, і якій "Унія незалежності" протиставляла свій розріджений соціалізм. "Унія" усе відвертіше наближалася до

революційної фракції ППС [5, арк. 178]. У відозві польського академічного гуртка ППС у Києві зазначалося, що польський соціалізм, завдяки розпаду у власних рядах, став на ґрунт своїх наукових і практичних основ, з цілком певною програмою праці і майбутнього народу [6, арк. 161].

Після Закопанського з'їзду на початку 1913 р. делегат "Унії незалежності", що об'єднала університетські міста Російської імперії з метою агітації, мав зустріч у м. Києві зі студентом Київської політехніки Стефаном Бенецьким-Беневським, який після його від'їзду почав формувати у місті гурток незалежності з назвою "Прогресивно-незалежна академічна організація в м. Києві "Філареція". У березні 1913 р. цією організацією видано відозву із заголовком "Колеги", у якій викладалися цілі організації і звучав заклик до тих, хто поділяє її принципи, об'єднатися під прапором новоствореної організації. 20 березня 1913 р. у м. Санкт-Петербурзі відбувся I з'їзд представників гуртків Росії організації "Унія незалежності", на якому делегатом від Києва був С.Бенецький-Беневський. На з'їзді були представники від С-Петербурга, Москви, Варшави, Києва, делегат від Головного правління "Унії незалежності" із Кракова. Решта міст не змогли відрядити своїх делегатів. На з'їзді були прийняті резолюції, що стосувалися: необхідності розвитку ідей щодо зміни існуючого ладу для досягнення незалежної, вільної і демократичної Польщі і братерства народів; заклик до повернення на батьківщину; необхідності самоосвітньої роботи; участі в роботі тих воєнізованих організацій, що ідейно узгоджувалися з ними; незалежність унії від тактики політичних партій; підтримки і зв'язку із учнями середніх навчальних закладів і роботи серед емігрантів, дітей і освітньої роботи в краї [7, арк. 140].

Після повернення С. Бенецького-Беневського до Києва 6 квітня 1913 р., на квартирі студента КПІ Болеслава Шацького, відбулися збори гуртка "Філареція", на яких з'ясувалось, що в Києві існує два гуртки, до складу яких входять до 12 осіб колишньої організації "Корпорація". До обох належав студент С. Бенецький-Беневський і представник від Центрального бюро учнів середніх навчальних закладів Південно-Західного краю, студент М.Янчинський. На зборах вироблено план роботи: 1. "Філареція" мала стати політичною школою, що шляхом читання рефератів, самоосвіти і пропаганди повинна проводити ідею незалежності Польщі. Вирішено було підготувати реферати на теми: а) 1863 рік, б) "Матеріалістичне розуміння польського повстання", в) "Еволюція мислення польської молоді з 1907 р.". 2. Незалежність повинна здійснюватись двома шляхами: мирним – ідейною роботою, і військовим – збройним повстанням. До останнього відносяться підготовчі роботи, навчання тактики і, по-можливості, навчання володіння зброєю і стрільба. 3. "Філареція" повинна мати також бібліотеку. 4. Вона повинна підтримувати інтереси польського пролетаріату, для чого необхідно утворити комітет для надання допомоги робітникам. 5. З метою ведення пропаганди в найкоротші терміни необхідно випустити прокламацію "До всіх учнів середніх навчальних закладів" для висвітлення мети і діяльності "Філареції". 6. До дня 50-літнього ювілею польського повстання вирішено було випустити прокламацію "До польського суспільства". Перші чотири пункти плану у зв'язку з початком канікул не були виконані [8, арк. 5].

25 квітня 1913 р. від імені прогресивно-незалежної академічної організації м. Києва "Філареції", Союзу польської молоді вузів Києва "Корпорації" і Союзу польської студентської молоді "Полонія" складена і поширена прокламація "До молоді", видана у зв'язку з 50-ою річницею з дня смерті польських повстанців в с. Соловіївка. Зокрема, у ній йшлося про те, що "останнє польське повстання відбулося завдяки мужності і самопожертві груп польських військових і студентів. Але повстанці забули, що зруйнувавши стару будівлю необхідно побудувати нову. Для цього необхідний вільний народ і досвідчені керівники" [8, арк. 140].

До складу Головного правління "Філареції" входило 5 членів: студенти Київського політехнічного інституту С. Бенецький-Беневський, Б. Шацький, В. Корчак, студент Київського університету В. Круковський та інженер Й. Вархаловський. За дорученням правління "Філареції" С. Шацький, С. Бенецький-Беневський, студенти КПІ О. Домбровський та студент Київського університету Ян-Непомук Мацієвський склали проект статуту "Філареції" польською мовою. Статут надруковано і розмножено на друкарській машинці інженера Й. Вархаловського. Згідно зі статутом, "керівною ідеєю "Філареції" є завоювання незалежності Польщі". Єдиним шляхом досягнення цієї мети мала бути підготовка народних демократичних сил Польщі до взяття у свої руки життя народу в найповнішому обсязі, представлення його політики і справи культурного розвитку. Виховання молоді мало здійснюватись через її самоосвіту для того, щоб таким чином виховати майбутніх борців за незалежність і суспільну справедливість.

За статутом структура "Філареції" виглядала наступним чином: 1. "Гуртки самоосвіти" – склалися з 6 філаретів, які вибирали із свого середовища голову і секретаря. Гуртки збиралися регулярно, один раз в 10 днів. 2. "Рада керівників" складалася з керівників гуртків самоосвіти, які із свого середовища вибирали голову і секретаря, що залишалося таємницею для решти товариства. "Рада керівників" збиралася один раз на два тижні. 3. Загальні збори гуртків філаретів були найвищою законодавчою інстанцією "Філареції". Вони збиралися двічі на рік для обрання правління

і комісій: шкільної, просвітительської, в'язничної, фінансової, бібліотечної, ревізійної і судової. Правління "Філареції" очолювало організацію і збиралося один раз на два тижні. У вересні 1913 р. правління "Філареції" випустило прокламацію "Товариші" із закликом об'єднатися для боротьби з "суспільним і політичним рабством", і для досягнення "незалежності Польщі". У серпні 1913 р. в Київ приїжджав член С.-Петербурзької організації "Унії незалежності", студент "Казик", який проживав на квартирі у студента Корейка і мав зустрічі з С. Бенецьким-Беневським і С. Шацьким. Він повідомив також про те, що у С.-Петербурзі у жовтні місяці має відбутися II Всеросійський з'їзд організацій незалежності [8, арк. 7].

У 1913 р. київська організація "Філареція" складалася з двох гуртків: "старшого" – 23 чоловіки і "молодшого" – 40 філаретів. До першого гуртка належали особи, які вступили в організацію у час її виникнення, до другого – ті, кого рекомендували і вони мали певний час себе проявити [9, арк. 12]. Зібрати загальні збори організації на початку вересня не вдалося, так як не було відповідного приміщення. Поділившись по 8 осіб, вирішили зібратися на квартирах філаретів. 27 вересня 1913 р. на квартирі студентів Корсака і Міллера відбулось зібрання однієї групи "старшого гуртка", на якому крім господарів було 5 філаретів (Баєр, Бенецький-Беневський, Дембоцький, Непокойчицький, Бенецький) і які затвердили статут без будь-яких змін. Ця група вирішила для роботи організувати наступні гуртки: літературно-суспільний, історико-суспільний та економічний. На засідання "старших гуртків" вирішувалися усі поточні питання. Зокрема, 20 жовтня 1913 р. на квартирі у С. Бенецького-Беневського у присутності Шацького, Баєра, Ямчинського йшлося про те, що в Києві організується "Коаліційний комітет", який буде керувати страйками і демонстраціями, як протест проти справи Бейліса, і що до нього увійдуть представники усіх вузів Києва [8, арк. 7]. У справі "коаліційної комітету" поліцією заведена справа на студентів Київського університету Чижевського, Савадзького, Центилович та інших у кількості 12 осіб в приналежності до цієї нелегальної організації. Але проведені обшуки жодних звинувачувальних матеріалів не дали і студенти були відпущені [10, арк. 21].

28 жовтня 1913 р. на квартирі у Ямчинського відбулись збори, на яких вирішено використовувати польський клуб "Соколи" для партійних цілей. З цією метою запропоновано усім філаретам записуватися членами цього клубу і намагатися хоч би нелегально взяти у свої руки управління клубом і налагодити його діяльність за аналогією С.-Петербурзького клубу "Огніско". Вирішено також наприкінці листопада 1913 р. влаштувати у клубі вечір для зібрання коштів на потреби організації. У передбачуваному для постановки спектаклі, який мав носити агітаційний, націоналістичний характер, участь мали брати тільки учні. На зібранні С.Шацькому доручено підготувати прокламацію для нагадування молоді про діяча польського повстання 1831 р. Понятовського, приурочивши її до пам'яті річниці повстання. Наприкінці жовтня 1913 р. правління "Філареції" звернулося до "Виконавчого бюро організацій незалежності на території Росії" з вказівкою, що з'їзд організацій незалежності, який передбачувався у жовтні, є небажаним за відсутністю незначних результатів роботи. Доцільніше було б організувати його на свято Пасхи.

Для зміцнення організації на рік до неї вступив Сигизмунд Мешковський, член закордонної організації незалежності. До Києва він прибув з рекомендаціями і відразу був прийнятий в "старший гурток" філаретів. Оскільки С. Мешковський не був студентом, у проект статуту внесено пункт про те, що членами організації можуть бути не тільки учні і студенти, а й особи, які можуть принести їй користь [8, арк. 8]. С.Мешковський був членом бойової групи ППС і разом з Т.Войнаровським намагався утворити в Києві відділ бойовиків ППС і організувати серед польської молоді військово-спортивний рух. З цією метою у квартирі студента А.Савицького влаштовано зібрання військово-спортивного гуртка за програмою ППС. 20 грудня поточного року С. Мешковський виїхав у м. Дзюнків Бердичівського повіту [11, арк. 33]. Він зупинився у багатого землевласника і директора-розпорядника товариства Дзюнківського цукрового заводу, поляка Юліана-Казимира Крачкевича, де був заарештований. При затриманні виявилось, що гість – це дворянин Георгій Олдаковський, а при обшуку знайдено закордонний паспорт на ім'я австрійського підданого Генріха Строека. У ньому виявлена книжка для збору пожертв на польський військовий фонд, записна книжка з планами заїхати у Кам'янець-Подільський для організації гуртка серед жінок для збору пожертв на військовий фонд та необхідності нав'язати стосунки зі студентами в Одесі, а також відозва до учнівської молоді від "Групи академічної молоді ППС в м. Києві" [12, арк. 4].

Внаслідок арешту Г. Олдаковського почалася ліквідація його зв'язків у польському середовищі Києва. У квартирі зниклого із Києва інженера Й.Вархаловського знайдено документи і літературу. Зокрема, чотири друковані відозви "Тимчасової комісії об'єднаних товариств, які прагнуть до незалежності", лютий 1913 р., "Заклик до поляків, які живуть під російським ярмом". У них зазначалося, що на випадок повної або часткової мобілізації поляки повинні ухилитися від служіння у лавах ворогів, переселятися в іншу місцевість, втікати за кордон. Необхідним було збирання коштів на польський військовий фонд. Також виявлені брошури польською мовою: "Казна і військо"

(Краків, 1913 р.); статут стройової піхотної служби Австро-Угорської армії (Краків, 1913 р.), детальна карта Карпатських гір; книга "Умовні знаки" І.Хлопського (Львів, 1912 р.), у якій наводилися умовні позначення місцевих об'єктів на топографічних картах та інша література [8, арк. 82].

Крім того, встановлені зв'язки інженера Й. Вархаловського з лікарем Малиничем, який проживає у м. Чорний Острів Проскурівського повіту Подільської губернії. Під час обшуку у нього вилучено книгу "Рицарські вправи польської молоді", така ж як і в арештованого поляка Дибчинського. Це вказує на поширення ідей, викладених у книзі "Справа польської армії" серед інтелігенції в Подільській губернії.

Отже, студентське середовище виявилось ґрунтом для реалізації ідей боротьби за незалежність Польщі і об'єднання патріотично налаштованої польської молоді. Союз "Унія незалежності" та гурток "Філареція" напередодні Першої світової війни стали політичною школою для формування свідомих та відданих борців за державну незалежність. Члени цих організацій використовували різні форми роботи, готуючись до збройної боротьби та поєднуючи легальні й нелегальні методи діяльності. Рух студентської молоді відіграв значну роль у суспільно-політичному житті польського суспільства, поширюючи ідеї незалежності у молодіжному середовищі та серед інтелігенції, гуртуючи найбільш активних, ідейно переконаних членів польської громади, готових до боротьби за її майбутнє.

Список використаних джерел

1. Геровська Х. Громадське життя польського населення Поділля напередодні Першої світової війни за матеріалами царської жандармерії / Х. Геровська // Поляки Хмельниччини. – Хмельницький: "Поділля", 1999. – С.260–264; Jankowski S. O harcerstwie na Rusi i w Rosji w latach 1914–1920 Pamiętnik Kijowski / S. Jankowski. – Londyn, 1959. – Т. 2. – С. 129–138; Jabłoński H. Polityka polskiej partii socjalistycznej w czasie wojny 1914–1918 / H. Jabłoński. – Warszawa: PWN, 1958. – 663 s. 2. Поліщук О. До питання поширення національно-визвольних ідей серед поляків Правобережної України на початку ХХ ст. / О. Поліщук // Міжнародний науковий конгрес "Історична наука на порозі ХХ ст. – Чернівці, 2001. – Т.2. – С.187–189. 3. Центральний державний історичний архів України в м. Львові (далі – ЦДАЛІ України), ф. 279, оп. 1, спр. 9, 95 арк. 4. ЦДАЛІ України, ф. 1335, оп. 1, спр. 1556, 201 арк. 5. Там само, ф. 274, оп. 4, спр. 409, ч. II, 269 арк. 6. Там само, ф. 274, оп. 1, спр. 2982, ч. I, 352 арк. 7. Там само, ф. 274, оп. 4, спр. 409, ч. II, 269 арк. 8. Там само, ф. 442, оп. 863, спр. 7, 57 арк. 9. Там само, ф. 274, оп. 4, спр. 204, 479 арк. 10. Там само, ф. 317, оп. 1, спр. 5425, 124 арк. 11. Там само, ф. 442, оп. 864, спр. 75, арк. 33. 12. Там само, ф. 274, оп. 1, спр. 3271, арк. 4.

Ольга Билобровець

ПОЛЬСКИЙ СТУДЕНЧЕСКИЙ ДВИЖЕНИЕ В БОРЬБЕ ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ ПОЛЬШИ В ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЕ В 1913–1914 ГГ.

Накануне Первой мировой войны активизируется движение за восстановление независимости Польши в студенческой среде Правобережной Украины. Организации "Уния независимости" и киевский кружок "Филареция" объединили патриотически настроенных молодых поляков с заданием проведения просветительской работы и подготовки к восстанию. Эти идеи были поддержаны студентами, молодежью, интеллигенцией.

Ключевые слова: польское национально-освободительное движение, "Уния независимости", "Филареция", Правобережная Украина, студенчество.

Olga Bilobrovets

POLISH STUDENT MOVEMENT IN THE STRUGGLE FOR THE INDEPENDENCE OF POLAND INTO RIGHT UKRAINE IN 1913–1914.

Before the First World War the movement for the restoration of the independence of Poland intensified and spread among Polish students in the Right-Bank Ukraine. The organization "Union of independence" and Kyiv club "Filaretsiya" united patriotic young Poles, who set the task of carrying out some educational activity and preparation for armed rebellion. The movement of young students played a significant role in the social and political life of Polish society, spreading the ideas of independence among young people, workers and intelligentsia.

Key words: Polish national independence movement, "Union of independence", club "Filaretsiya", Right-Bank Ukraine, students.